

A MAGYAR NÉPDAL NEMEI.

(Két közlemény.)

A dal végig kíséri az embert, kivált a nép gyermekét az életben, születésétől haláláig, azzal a különbséggel, hogy a dal tárgya, hangulata és a dallás módja az életkorhoz, az élet folyásához képest változik; erőteljes, csaknem állatias hangicsálásból mindig érthetőbbé s értelmesebbé válik, a férfikorban komolyabbá lesz, ritkán szólal meg, az öregségben csak kivételesen hallatszik, vagy el is némul. Maga a dal, kivált annak legközönségesebb fajtája: a szerelmi dal, természetesen csak addig tart, a míg a madár-ének: míg a szerelem és teljes életkedv tarthatnak. Éneklő öreg nem rúg látvány, nem oly természet-ellenes, mint a tánczó vagy udvarló (turpe senilis amor!); de bizony nem is kellemes, nem vonzó, mert nem élénk, nem szív teljességéből szóló, kivált ha nem a maga korának valókat mond. S ekkor néha eltaszító is.

Tárgy, hangulat, dallás módja változnak, mint mondám, az életkorhoz képest. A gyermek eleinte nem maga dalol. Életét az altató vagy bölcsődalok nyitják meg. Ezekben a gyermek érzékei elcsillapítása a cél, s a legősibb vagy primitívebb hangokból állanak addig, míg a gyermek érzékei fejlődni nem kezdenek, míg szabatosabban hallani, hangokat érezni és kiadni nem tud. Eleinte megható érzékcstillapító értelmetlen hangféle, utóbb tartalmasabb énekek vagy mondókák.

A gyermek lassanként, részint erre a hatásra, részint az állatok hangjai utánzására hangjátékokat tanul el és talál fel, állatokkal és kisdedekkel játszva hangokat utánoz, értelmetlen hangicsálásba értelmetlen szólásokat majd értelmes szokat vegyít. Csupa hangzatokból álló, jelentéstelen mondókák, rimjátékok, első eszközei az esztetikai kiformalódásnak, már a legelső ilyfélékben hangesés, mérték, rím található s az ilyek mondogatója sokat tesz arra, hogy a gyermek

ilyekben gyönyörködven a ritmus érzelésére szokják és lelkében meggyújtassék vagy ki ne aludják a harmónia érzése, mely a szépízlésnek alapja.

És a ritmus, a harmonia ezen érzése, ehhez való vonzódás fontosabb dolog, mint gondolnók. Ez nyitja meg a szívet nem csak a szépnek, hanem a jónak, tehát a morálnak is; ez adja meg első alapjait a gondolkodó tehetségnek. Érzéklés alapja az észlelésnek, a szép, a jónak és igaznak, az érzések az eszméknek. Tudunk egy német paedagogot, ki ennek a ritmus érzésének gyakorlására, az ide tartozó verselgetésekre, valamint a gymnastikai és fegyver-gyakorlatokra, tehát szabatos ritmikus mozzanatok belső és külső megszoktatására nagyon sokat ad. Többek közt így szól: Ha mostanában iskoláink (gymnasiumok stb.) tájékán, udvarain, téerein járok, mély fájdalom érzése hat át. Hol vannak a múzsafiak — kérdem magamban — kik magokról a költővel mondhaták:

Und nach dem Tacte reget — Und nach dem Masz beweget
Sich alles an mir fort.

(És mind ütemre mozdul — Mértékre jár és fordul — Mind a mi bennem él s mozog. Vagy: Ütemre mozdul — mértékre fordul: Mind a mi bennem él). A költői szellem fuvallása és alkotásai helyett a tompultság és kedvetlenség démona uralkodik a termeken, és az ég felé emelkedő múzsafiuk Pegazusának szárnya-csattogása helyett, ama tántorgó igás ló ólomlépteit hallani, mely a próza szük és sovány legelőin vánszorog és békót csörtet, míg egy boldog órának „solve senescentem“ szózatja meg nem szabadítja az iskola kínaitól (Seiffert M. Lesestücke, Vorwort). Meggondolásra méltó szó, bár elnézést kell kérnem, hogy itt hozám elő.

Hogy a mondott dalokban hogyan használják fel a gyermek mulattatására, rímhang gyanánt a számneveket, a betűk neveit, a hét napjait stb. már előbb ismertetem, midőn az ily értelmetlen eszközöknek társas dalokban való előfordulásáról szóltam. Érdekes, midőn a gyermeket mondókáival állani tanítják, mondván: áll áll Istennek, stb. Vagy leírják a gyermek tagjait fejét, arcát, orrát stb. Sok ilyen van az olaszban: (Pitré Studi della poesia popol. 371—307). Egy francziául így: Beau front — petites yeux — nez cacan — bouche d'argent Menton fleuri — cinichirichi! Az itt levő nez cacan: kókány orr, némely magyar vidéken is ismeretes (cocq-tól = kakas. V. ö. kókány

ország, kokó Ipolyi Mythol). Így talál a magyar anya is mondókát a gyermek újjairól: Ez elment nyúlászni stb.

E mondókák ide nem tartoznának. Daloknak nem nevezhetők. De érdekesen mutatják a gyermek-nyelv kezdetét, eredetét, vers- és másféle beszéd vegyülését a kezdetleges beszédben. Mikép kezdődik ez is, mint kezdődött valaha az ősi beszéd értelmetlen hangokon, az érzéseknek homályos vonatkozása, a természettől eltanult hangzatain, hogy kezd lassanként jelelni egyet-mást, míg aztán értelmes szövelemek alakúlnak. Miképen kíséri a ritmusos beszéd a gyermeket minden játékában, minden állapotjában.

Valóságos dalai, kedves dalai vannak aztán a gyermekkornak az állatokhoz, első játszótársaihoz: hangulatosak és akármily szemmel nézve, költőiek. Egy kevés gyermekvers a kutyához, a ciczához és madarakhoz, ezek életét s bujdosását, történetét emlegetik és éneklük. A ciczáról szóló igen hangulatos versecske:

A mi ciczánk férhez akar menni — A szomszédé el akarja venni
Édes ciczám ne hagyj itt bennünket — Ki fogja ki a mi egerünket.

És az a kis ballada a bárányról, melynek hangzása, hangulatos volta dallammal ér fel:

Hol voltál báránycám? — A kert alatt asszonykám:
Mít ettél báránycám? — Selyem füvet asszonykám. stb.

A nyulról, melynek csak töredékét ismerjük, gyermek-játékot kör-tánczot kísérők mondóka, dallamféle kísérettel:

A nyúlaeska kicsinke — Eget, földet befutja
Pej lovamat fársztja — Jobb kezemet sikkasztja (így) stb.

Talán vadász - dalból gyermek mondókává lett töredék, miután az egész elveszett. Ilyenformákra utóbb is találunk.

A madár legnemesebb tárgya a gyermek-élet gondjainak és dallásának. A gólya, a falusi népnek egykor kedves vendége, ma már ritka látogatója, sokszor előfordul komoly dalokban és költeményekben s ősi mondákban is. De a gyermeknek is feltűnik vándor életével, kelepelésével stb. Ezért éneklük:

Gólya, gólya gelicze — Ki lányát vetted el? stb.
Mivel vitted haza? . . Sippal, dobbal, nádi hegedűvel.

(Hasonló tartalmú Lim bay 283.)

Ugy látszik ennek házassága más népnél is dal tárgya volt. (Theuriet egy a népdalokról irt értekezésében említi a „héron“ (gém) házasságára való népdalt. A madárnak minden más állat ajándékot viszen (Revue dd. Mondes 1877).

Gyönyörű dalok, melyek a fecskéhez intéztetnek. Ez is a nép vendége, lakótársa, mivel az „eszterháj alá“ rakja fészket, ott éli élete legszebb szakaszát: a párzást, költést, szárnyra - bocsátást. Nem is szabad annak fészket háborítani; mert az veszedelmet okozna a házi állatoknak. Mégis legalább magyar gyermekdalokban alig fordul elő. Komolyabb szerepe van, tehát utóbb szólunk róla. Még sem állhatom meg, hogy ide ne írjak egy ó-görög népdalt, melyet *Bergk Poetae lyrici graeci* után *Neue Jahrb. für Philol. u. Paedag.* 1881. találók:

Ἦλθ' ἡλθε χειλιδών — Καλὴς ὄρας ἄγουσα
 Καλοὺς τ' ἐμιαυτοῖς — ἐπι γαστέρα λευκά,
 ἐπὶ νῶτα μέλαινα. . . .

Németül Brandestől sokkal hosszabb sorokban és kevésbé hangzatos nyelvezettel:

Die Schwalbe die Schwalbe ist wieder da!
 Willst du die Schwalbe erblicken?
 Sie ist weisz am Bauch und schwarz am Rücken
 Bald ist auch die schöne Jahreszeit da,
 Die Schwalbe die Schwalbe ist da!

A kakas kukorítását — mint Heltai nevezi — szívesen utánozza s annak ébresztő jelentését verseibe foglalja az iskolai versszerző s utána a gyermek.

Különösebb, hogy még a rovaroknak, szitakötőnek, cserebogárnak, csigabigának is jut szerep. A pillangó, cserebogár, szarvasbogár, szitakötő, fuskati (fűzkati, szűzkati) szép piros futós bogár, a gyermek-játék eszközei, nagyobbrészt a nyárral járnak vagy nyárt jelentenek. A fuskatihoz ma nem érhető vers van csatolva, melyet mindjárt megemlítünk. A csigabigához így szól a gyermek:

Csigabiga nyújtsd ki szarvad. — Jönnék a tatárok (1. al.)

s ennek teljesen megfelel egy siciliai mondókában a következő néhány sor:

Babaluceddu (— cello) nesci li corna
 Nesci li corna, ca veni tà nanna
 Veni tò nanna c' una mazza canna
 E t' assicuta finu a la muntagna.

(Csigabiga nyújtsd ki szarvad, mert jó anyád egy jó bottal és a hegyig kerget).

Kevésbé természetes aztán, hogy a gyermekversekben, a népnél is, ma érthetetlen (mint talán épen ebben is) történelmi s afféle vonatkozások fordulnak elő. Így a Fusskati versében: Fuss Kati — Szene Kati — Jönnek a tatárok . . . Vagy a Lengyel Lászlóról való versben, melyben ilyen sorok — úgy hiszem általán ismeretesek — hangzanak, a nem történelmieket után: Ki népei vagytok? . . . Lengyel László jó királyunk. — Az is nekünk ellenségünk stb. Van valamely Léla Léla! kezdetű (régii emlékezés után emlitem) mely három arany almáról szól. Van, melyben ez fordul elő:

Kis kacsá fordik fekete tóban — Fiához készül Lengyelországban.

És a mely talán Sz. Máriára czélozva, így kezdődik:

Mély kútba tekinték — Arany szálát szakaszték —

Asszonyomat látám — Biborba bársonyba gyöngyös koszorúba.

nem a b. szűz megjelenéséről való káprázat foroghat-e itt szóban?

És furcsa, hogy az olaszoknak van gyermek-dala a holdhoz, hogy adjon pénzt csemegére (a m. gyermek kalácsnak nézi), vagy a szentekhez, haranghoz, különböző alkalmakra péld. midőn állani, ugrani tanítják.

De a gyermeki élet első és boldogabb szakaszára elkövetkezik a sötétebb és komorabb, melyben a természettől távolabb esik, az állatokkal játszani nem érkezik, a szülei házban vendéggé lesz, a furcsa verseket kevésbé mondogathatja, mert azok helyett érthetetlen másféléket kell könnyv nélkül tanulnia. Iskolába adják! Mondván:

„Iskolába jöszte óh rest — Ne légy paraszt, tanulj mórest.“

A tanítók verseket tanultatnak be, melyekkel oda édesgetik: Készülök az iskolába — a tudomány vásárába. Így minden tanító és kisdédó.

De minden ily csalogatás, az iskolai társas élet és játékok daczára is csak unalmas dolog az, s ma tán unalmasabb, a laza fegyve-

lem, a kevés rend mellett is, mint egykor a szigorú rendtartás mellett. S bizony már régen volt gyermek elég, ki „megkente volna hájjal az iskola oldalait, hogy a kutyák megegyék.“ És már 70 évvel ezelőtt dalolták, iskolai kirándulások, játszóra menés alkalmával, a tanítók elnézésével:

Penészes a kalaszis — Repedezett az alja,

Szédül a ki szagolja — Gőzét alig állja... (Szóbeli közlés után)

s e mellett volt sok szójáték: a „repetitio hasfájás“ stb. ilyesről.

Mégis voltak kellemei is a népiskolai életnek. A nép gyermeke mindig családi viszonyban volt tanítójával: „Uram ő kegyelmével,“ vagy „Asszonyom ő kegyelmével,“ kiknek mindenképp jutott a tehetősebb házaktól: az ünnepi kalácsból, a szüreti mustból, a disznótor áldásaiból. Részt vettek a tanítók a családok minden örömeiben: lakodalmakban stb. A gyermekek pedig, kivált a leányok cselédek voltak, míg iskolába jártak; hálás növendékek, miután felnőttek; igen sokszor az „Asszonyom“ tanácsára és eszközzésére is mentek férjhez, intézték el a lakodalmi beszerzések és előkészületek ügyét. Érdekes kora a kegyeletnek, a tanító családi kapcsolatának. Nem óhajtjuk vissza, mert minden ilyen köteleket lassanként elszagattott az idő összeköthetetlenül. De megemlíteni jónak tartjuk.

Örökre emlékezetessé teszi az iskolát a sokféle játék (scholaludus!), mindig mondókákkal, dalokkal, ritmusos lépésekkel, járdalásokkal. Voltak időnkénti kirándulások mezőre, dobbal, zászlóval és mindig énekekkel. Egy ily alkalmi ének kezdete volt:

„Marsoljunk hát gyors lábakkal — Mert miénk a szent Kanahán,...

Nagy vagy oh Izrael istene nagy

Néped erős diadalma te vagy,

Ellenségink erejekkel hogy örökre vesszenek el!“

De hangzottak ily alkalommal hadi indulók, sőt zsolnárok is, ide alkalmasok. Falusi iskolákban már ezelőtt 60 és több évvel is tanítottak dalokat. De milyeneket? A kurucz dalokat már ekkorra elfelejtették vagy tanítani nem merték volna, Angyal Bandi vagy Zöld Marczai történetét — az utóbbi igen jó versekkel, nagyon kedves dallammal, sok ideig ismeretes volt, — vagy az amarról való dalokat nem lehetett az iskolába bevinni. Tehát nagy erőlködéssel, és épen nem értve s nem érezve énekeltük az u. n. műénekeket, Cs o-

konai s mások német pathosszal irt, német dallamú és verselésű énekeit: Szép Hajnal emeld fel földünk felett. . . Földiekkel játszó égi tünemény. Zokoghat még egy betűcskét. Belőlem a fájdalom. És: Édes Minkám el kell válnom. Ha a világ kormányán nem ülne szerelem, a világ összedülne stb. És más epedő eroticumokat. Azokat pedig, amelyek a kántáláshoz szükségesek voltak, a családokban tanulták meg, köztök több tréfás sort is.

A közép és felsőbb iskolákban is meg volt az iskolai dalok divatja. Ezek tárgyai az iskolai élet dolgai, eseményei voltak. A szegény tanuló a tanulás képzelhetetlen nehézségei mellett, sokat szenvedett a szegénység, éhség, fáradtság gyötrelmeitől is. Ez aztán kifakasztotta haragját vagy humorát. A kolduló deák cynismussal énekli, hogy ült „mendikáns korában a kuczikban.“ Megéneklei együgyű apja nagy reményeit: „Apám egy bölc s cizmadia egykoron azt álmodá, Hogy őt még egykor a fia nagygyá teszi, boldoggá stb.“ Oly dal, mely cynismusra és silányságra nézve amazzal vetélkedik. De a deákról énekeltek rosszat már régen, péld. a XIV. százban is. (Thaly Vit. Ének. II. 66.) Megénekeltek piszkosságait. Mert bizony a szegénység sokra csábit; piszkos viszonyok felkeresésére, elaljasodásra minden tekintetben.

Voltak az iskoláknak hagyományos latin dalai is, melyek a magyarrá lett iskolai nyelv miatt elenyésztek, némely iskolákban még utóbbi, péld. a 40-es években is ismeretesek voltak. Ezekkel vigasztalta magát szegény diákokcska a scutica baculus v. virgács, carcer v. áristom, meg a rettegett *tertia classis*, meg a megdeclináltatás s effélék ellen. Mert ezek a dolgok bámulatos kitartással megvoltak még csak tíz év előtt is némely jó hírű iskolákban is.

Németországi iskolákból jöhettek be: „Dic mihi reverende pater, quid sit unum. Unus tuus venter, qui potat libenter“ stb. Így tovább a számokon egy darabig. Komoly egyházi énekből ferdítetttek, mint egy helytt Bogisich is mondja. Így a poetához, rhetorhoz intézett dalok: „Tu fallax poeta — Tu (cur) fingis laeta — Dum bibis describis — Haec argumenta. Az idősebbek még nem régen is tudták a Gaudeamus igitur — Iuvenes dum sumus-t, melynek alakja

azonos a Patris sapientia — veritas divina-éval. Ezenkívül a Mihi est propositum in taberna mori-t.

Volt vigasztalója is itt-ott a szegény deáknak: a legatus-dalok némely nem szorosan deáki életre tartozók mellett. S általában a szegény-legény dalok, melyek köztök és általok terjedtek odább. Kevés deák dalt ismerünk s nagyobb részt gyarló csinálmányokat, kevés értékűeket. Jellemző az, mely a rég elhunyt Nagy Imre verseiből maig fenn maradt, s dalkönyvekben található: „Indul nagy utára az árva diák — Feszítik agyát karakány ideák“ stb. És a kedves hangulatáért s szép dallamáért megmaradást érdemlő: „Minap a hogy Debreczenbe jártam.“ Kivált ennek utolsó szakasza: Édes anyám, ha bevisz kend rákot — Hozza ki kend azt a szép diákot — Megtalálom még addig siromat — Hadd írja meg a búcsúztatómat.“ E tekintetben megvolt a diáknak önérzete és becse is. Egy dalban a katona és minden más állapotú felett a diákot választja a leány, így szólván: „Jaj anyám a diák, olyan mint a gyöngyvirág“ stb.

Az iskolai életnek könnyű és kevés, de édes örömei, sok nélkülözése, kényszerített munkái és mint az ifjak nevezik: küzdései közt eltelt, akkor kinos, utóbb végtelenül kedves emlékezetű éveit után az elválás következik és a búcsúhoz is ének zendül meg. Diákosak, hangulatosaak az ilyenek. Így: „Nem leszek én többé diák — Levetem a diák-ruhát — Elvetem a könyvecskémet — Ölelem a menyecskémet.“ Néha egyes tanárok miatt kedvetlen hangulattal hagyják el az iskolát, a mohos falakat, az iskola kenyerét stb. Ekkor aztán a dalba efféle is belejön; például egy, melyet ismerek, a „physices professornak“ mond „sovány búcsút.“ De más láncz is köti a városhoz a távozót s ezért hangoztatja: „Itt hagynám én ezt a várost, ha lehetne.“ Legkedvetlenebb dolog pedig, ha az embert útlevéllel bocsátják el, akarhatja ellen s éneklí: „Kezembe van már az uti levelem — Már Patakon nem diák az én nevem“ stb.

Kár, hogy a dalos könyvek nem igen veszik fel a diák-dalok javát. Még inkább hogy egyes főiskolák vagy több együtt nem adnak ki ilyeket, összeszedve mindazt, a mi az iskolai életre tartozik, kivált a mi abban termett.

Sajnos, hogy a diák-élethez tartozik sok obscén dal is, melyek meghallását kikértilni ép oly lehetetlen, mint ismertetni vagy közzé tenni őket. Sem tárgyok, sem kidolgozások nem arra való. De nem

tagadhatni, hogy benne, nem igaz költői léleknek ugyan, de játszi elmének, képzelődésnek, verselésbeli ügyességnek sok jele van. De mind ez is kevés a rosszal szemben. Schakespeare-nél még ügyesebbek az effélék; mégis azt mondja egy legújabb commentátora (Goldwin Smith): jobb volna, ha nem volnának. Hadd enyésszenek el, a hogy szülemlettek. Csak egy megjegyzést teszek ehhez. Pajkos nótái, még obscéne is, vannak a népnek is, de sokkal inkább a diákos osztálynak. És a népei a mint kevesek, úgy egyszerűbbek is, nem oly részletesek, nem oly tartós és állatias pruritussal készülnek, nem 10—12 strophára terjedők, — nem oly kinzólag izgatók. Lám a nép igazibb művész! Művész, a mennyiben a szépet sokszor elébe teszi az erkölcsi jónak, kivált a convencionalis erkölcsi szabálynak; sokszor magában tekinti amazt, emerről megfélekedzik, — és mint másutt kimutatám, nem keresztyén, nem puritán, egészen és mindig. A mi az ép, egészséges természettel ellenkezik, nem szép neki; az sem, a mi az élvezet erőltetése, túlhajtása által undorítóvá lesz. Pajkosságait is inkább fecsegi, mint éneklí, vagy dalolja.

Eltelnek az ifjúság évei az iskolában is, otthon is, elég gyorsan. Legalább így érzi, a kitől elteltek. A fonókák és játékaik, a „játszók“ a falu alatt, kivált piros pünkösd táján, ifjak és leányok külön vagy együttes játékaival és sokszor dalkisérétével. Ez az élet legszebb időszaka, mely egyszersmind a szerelemé. Itt fejlenek ki ennek számtalan viszonyai: az udvarlás, szeretőkeresés, a szerelem akadályai és csalódások, szemrehányás, bucsúzás, átkozódás, az irigyek, szülék, vénanyák (gondolom: mostohák!) boszorkányok stb. ellen. A szerelem okozta változások: elbujdosás, katonaság, betegség, korai halál vagy hosszas betegség. Mindez különféle változatban az ifjak vére és helyzete szerint. Mind ennek dal tárgyává kell lenni s voltaképp ezek a viszonyok fakasztják ki a dalok legszebb és legnagyobb részét. Ezekről utóbb szólok. — Majd a házaselet örömei (kevésbé) és bajai (inkább) lesznek a dal tárgyaivá. Ezek az ifjuság végére esnek, ritkán oly könnyedek, mint amazok; tárgyak is sötétebb, komolyabb. Néha keményen gúnyosak. Ilyekről bőven nem akarván szólni, csak azt említjük meg, hogy az ismeretes magyar-latin gúnydal: *Megholt feleségem — Debuisset pridem . . .* az olaszban is megtalálható, legalább alakjára és szellemére nézve: *Bedda la tua bidezza e curtisia — Non fuit mihi spes et consolatio —*

Pirchi lu cori tu duni a mia — Realiter non est vera donatio (Pitré Studi 228. I. Bella tua bellezza curtoisia — perché lo cuore che tu doni a me.)

A különböző életnemek szerint vannak többfélék: pásztori és mezei dalok, a pusztai életről, a katonaságról szólnak. Némely vidéken halász-, ritkábban és kevésbé eredetiek a bányászdalok, a vidéki élet módjaihoz képest (Szerencse föl⁴). Van őrlődal — a régi görög világbelitől maig. S nálunk is régóta. Emlékezünk Szt.-Gellért őrlő asszonyára; de dalának csak egy szavát sem tudjuk; csak azt, hogy a szent ember figyelmét megérdemlette. De esmerünk újabbakat, melyekben: „A molnár házasodik. Gyere haza lisztes molnár“ stb. Másikban a malom lüktető zaja ügyesen utánozódik: „Jól zörög malmom, szívesen hallom; szívem dobog, tik-tak . . .“ jellemző sorokkal. A malom legősibb, legegyszerűbb gyára a népnek; gyönyörködött benne, sokat időzött körülte. Sok vette tőle nevét, mint a hidtől is, kivált község.

A postadalt, melyet a 40-es években ismerünk, külföldről vet-tük, nem is igen volt elterjedve. „A postakocsis egy szegény legény, de nyugton tūr“ stb.

A sokféle dal közül mi csak egy-két fajról akarunk szólni, a melyeket inkább ismerünk s tanultunk. A részletes osztályozást másoknak hagyjuk. Először is a történelmi és hazafias népdalokról szólnak.

Történelmi dalokon a haza fontos dolgairól szóló, azokat érdeklő, az országos eseményekkel egykorú, vagy utóbbi dalokat értünk. Csak oly népnél találhatók, melyben a nép fiai a közügyekről gondolkoznak, azok iránt és azoktól érdeklődnek. Tehát államot alkotott, az államban öntudatosan tényező, jogokkal és nem csupán kötelességekkel bíró népnél. Csak az ilyen nép lehet öntudatosan hazafias, ez énekelhet a hazáról szeretettel, lelkesedéssel.

Énekel a nép, szorosabban hazájára, azaz házára, kis házi körére tartozót naivul, reflexio nélkül is, mint a madár a fészkeből, fészkebeli életéről. De megkülönböztessük a nagyobb emelkedettséget, széljelebb látást, erősebb öntudatot kívánó hazafias éneket az ilyféle daltól.

Hazai tárgyú, annak sorsára, nagy embereire, elleneire vonatkozó dalunk van elég. A magyar költés hazafias volt mindig — azt szokták mondani. (Vajon van-e bármely nemzetnek is hazafiatlan költője?!) És a kik a hazáról nem zengtek is, merjük hinni, hogy ilyenek voltak. És a némi értelemben hazafiatlanok is, mint Kohári, meg egy-kettő, a hazáért ohajtoztak, annak javáért lelkesedtek énekükben. Legalább az ellenfél érzéseivel s a haza szabadsága érdekeivel szembeszökőleg nem daczoltak. De igazán népdal, mely a haza szeretetét, a hazáért való tettere készségét fejezze ki, a régiebb időből alig található.

Vannak nyomok a középkorban Anonymusnál, ott van az „Emlékezzünk régiekről“ népies részletekkel, a Szt.-Lászlóhoz szóló ének a nép aesthetisének világos és szép jeleivel, a Mátyás halálára énekelt vers hasonló tulajdonsággal, kivált melegséggel. De mindez kevés is, nem is épen az, a mit hazafias dalnak nevezünk; inkább történeti énekek. A XVI. században is kevés van ahhoz képest, a minek kellett volna lenni, a hazafias műköltés arányában. Legfeljebb félig népköltemények: annyiban, hogy tárgyaik s nyelvök közösek a néppel és népies voltát megtartott értelmes osztálylyal. A Thaly gyűjteményében levőket és Tinódiéit értjük, mindazzal együtt, a mi az énekekben a hazára vonatkozó volt: a haza balsorsára, viszontagságaira, pusztulására czélozók.

De nem különös-e, hogy a nagy pórlázadásra vagy a főurak pártoskodására czélzó — semmi sem maradt, még műköltőktől, paptól, vagy mástól való sem, nemhogy népies eredetű, a nép szájába való, holott eredeti verselő és fordító számtalan sok s tárgyakért messze-földre: János pap országáig, a tengeri rablók hazájáig elcsapongtak.

A XVII. század másodfelében kezd a nemzeti mozgalom, a már lelkiképen felszabadult népre is átterjedni. S mégis a kuruczvilág dalainak és énekeinek legnagyobb része is tanult költők nyelven s nem mindig a nép érzéseit hangoztatja. Azonban, a menyinyire irodalmi művekből ítélhetünk, itt találni a népköltés legelső becsebb példáit, ha nem sokat is, de valódiakat, ha műveltek verseik között elszórtakat is, de saját jelleműeket s igaz ágyból származottakat. E dalokban már a népies verselés sajátosságain (könnyedség, közvetlenség, hangzatosság, ritmus, alliteratio, ismétlések stb. által, a legjobb elbeszélsmód; néhol balladai alkat stb.) kívül a tar-

talom is becsesebb, mint sok, általánosságban mozgó, halvány és affektált énekben. A szabadság és annak személy szerint ismert, közvetlenül, erősebben szeretett hőseihez való forró ragaszkodás, azokhoz való bizodalom, önérzet s evvel ellentétben naiv, sokszor furcsa humoros panasz, elszántság, egymás lelkesítése, — általában a haza elvont fogalmához közelebb és feljebb emelkedés, a lelki szabadság megbecsülése és megérdemlése nemesen és helyesen s lelkesen vannak ezekbe foglalva. Vannak itt a hőstettek elbeszélésének, a harczos kedv bátor kidallásának, a hazától búcsúzásnak olyan példái, melyeket remekeknek magasztalhatunk s melyek nélkül nem szabad ellenni iskoláinknak.

A Rákóczy-világ elmúltával, elmúlt ez a dallás; a kedv és emelkedett hangulat helyébe bánat s levertség állott be. Nehány éneket találunk csak, mely őszintén s a nép lelkével szól: ez is többnyire gúnyos hangulatú. A század közepén és utolján is bizony nem a nép, hanem a nemesség énekel effélekét; ennek van panasza az idegen hatalmak ellen. De a diákos és nemesi énekek lejúttak a néphez is. Kivált azok, a melyekben emlékezés foglaltatik a régi jobb időkről. Mert ha más hősokról, a dalok egykori tárgyairól nem is, de emlékezett még a nép s titokban szólott is Rákóczyról. És ama kurucz költésnek van néhány jellemző szólása, tartalmas, hangulatos kifejezése, mely áthangzott a sötét korszakban s több emberöltőn is s mely méltó, hogy még soká emlékezetben maradjon. Esmerték, mikor nem énekelhették is apáink az ily szólásokat: Szegény legőnynek olesó a vére, két-három garas egy napi bére stb. Mit beszélsz kenyeres (pajtás), mikor semmid sincsen . . . Jó az Isten, jót ad stb. S ezekhez hozzá tette a nép: Hozd fel Uram a csillagot, Adj egy kis kurucz világot.

Az 1790—1800. táján kelteket is, általán véve nemesektől, diákos költőktől eredteknek tartjuk. Elegiai hanguk, néha az óda fellengésével bírnak, valódi tűz és lélek mozog bennük: de a műköltés felfogása, tárgyalása, kifejezései és az ének vagy dallam nehézkessége, határozottan mutatják eredetüket. Nincs bennük az a könnyedsége a szólásoknak, az a szökdelése a népköltő képzeletének, kifejezéseinek, melyeket az elébb említünk, s melyeket néhány jeles kurucz dal láttat velünk. Hiába, nem volt meg az ösztön s a szenvedély, a harezi kedv. Rákóczyval a nép harczott maga, a székely

nép. a hajdú, a felföldi magyar. József vagy még előbb Mária Terézia háborúiban, meg a francia forradalom ellen, meg Olaszországban (előbb és utóbb) bizony nem értette a nép, ki ellen és miért harcol. Királya mellett harcol: ezt valahogy megértették vele. Oly indok, mely csak múltó, felületes lelkesedésre gerjeszthet. Nemességünk, dalaiban szídhatta a burkust (Faludinál „a burgus kölykeit“) és a francziát, kakast (gallus), gúnyolhatta Napoleont (kivált miután megbukott!); mindebből a nép mitsem értett. Ez a gyűlölség felülről jövé, legfelebb annyit okozhatott, hogy a huzsár a királyért, a becsületért büszkén, bátran harcolt (miután már benne volt!); szerette a katonai életet: de bizony nem igazi hon-szeretetből áldozta életét. Teljesedett rajta furcsán, hogy vitam et sanguinem, de avval a hozzáadással: sed cantum non. Azok írták az énekeket, kik a megyéken tanácskoztak, a felkelést vezették, harczba indultak „a szent koronát“ védeni, melynek tagjai voltak. Ezek értették a hazafias harcz dalokat. A nép legfeljebb együtt s utánok énekelte és élvezte a zenéjét.

Az Erdélyi gyűjteménye (Népdalok stb.) első kötetében levő ily énekek legnagyobb része vagy régi dalokból van véve, vagy óda és elegiaféle műdarab. Ilyen a 333. l. az, melyből Dora d'Istria a Revue d. d. Mondesban nagy dolgót csinál, mint népkölteményből, de a melyet a nép nem ismert soha. Ott van a Faludié, nem nemzeti, legfelebb harcz s legkevésbé népdal. (336. l.) Azután a 342—44. ll. érdekes, de nem népköltemény. Ezekben a feljutott német és németes világ ellen van panasz; ilyesekkel pedig kevés baja volt a népnek (tapasztaltuk utóbb!) csak a nemzetnek, a nemességnek. Minden dicséretet érdemeltek s talán maig is énekeltetnek; de nem a nép művei. Még kevésbé ilyenek az említett gyűjtemény második kötetének efféle darabjai. Sokkal több erőt találunk a harmadik kötet némely katona-dalában. Közvetlensége, hangulata által ellenálthatlan hatásának érezzük azt, mely (III. 120.) így hangzik:

Rajta vitéz paripára, Rajta csata piaczára,

Nézz Szt.-István zászlójára, Híveinek int.

Sóhajts egyet Istenedhez, Küldj egy csókot kedvesedhez.

Légy hűséges vezéredhez -- Harczpiacra ronts!

(Vö. uo. 128., 130., 131. l.)

Sok szólás mutatja a diákos szerzőt, A. harczpiacz (már hangzásánál fogva is), a vezérhez való hűség, úgy érzem, nem népies szólások. De a hangulat, a ritmus, a könnyedség és tűzzel teljesség: a nép művelt emberére mutatnak.

Ilyet nem igen tudnánk többet felmutatni. Oly igaz hazafi-lelek uralkodik bennök, oly erős gyűlölet a korcsok és idegen, bitorlók ellen, epedés a multért, utálat az újítás és romlás ellen; de nem a nép lelkével szólnak. Hogy szerettük az Attila. Lehel Árpád stb. dalt, melyet ide írni nem akarok, bár félok, hogy idestova kimegy nem a divatból; hanem a köztudatból, hogy énekelgették apáink a Balgatagság nagyon fenhéjazni kezdetű elegia-félét és sok mást. Szomorú dolog lenne, ha oly idő következne el, mely ezeket kifelejtene dalos könyveiből, de bizonyos, hogy nem népdalok. Általánosságokban, elvont tételekben, magas gondolatokban nyilatkoznak, sokszor nehézkesek, s ha könnyebbek is, történelmi részletekkel, czélvásokkal, egyesek neveivel terheltek s így nem általános keletűek.

Ide számlálhatni az indulókat is, melyek a török, francia stb. ellen készültek. Alkalmi darabok, mondva készültek. Anapaestusokkal, dactylusokkal virtuózan játszanak, hangutánzásokkal hathatóság, hosszabb-rövidebb sorokban riadoznak; de természetesen haza és család szerelmét, honfájdalmat, buzgóságot nem leheltek. Különösségek, melyek e mondott tulajdonokért korukban hatást tehettek, emlékezetben is maradhatnak jó darabig, de ma már nem hathatók, nem is készítettnek az egykori formákban. Elavult nem és forma. Az újabb idők költőinek, például Petőfinek egy sorában, több élet és éltető természetes tűz van, mint az összes indulók csengő-bongó, ropogó pattogó szóhalmazában.

Költőink közül talán Horváth Á.-nak sikerült legkönnyedebben s népies színezettel írni efféléket. Lehangoltan, sőt bosszusággal énekel a m. huszárságnak, nem magától okozott s nem érdemelt gyalázatjáról. (Az 1809-diki kudarczról-e?) „Eddig nevem jó vitéz, — jó lovas nemzet vala — Példám után másnak is — huszár az őrangyala — Most pedig az ellenség — fel sem vesz és kinevet — Drága zsoldos seregünk — minket okol s kinevet (?). — Új vagyok én, régibb ő — gyakorlottabb lehetett: — De mi haszna, ha, vakot, világtalan vezetett. — No de hát sem orvoslás — sem óltalom

nincsen-e? — Te állj boszút érettünk — te magyarok istene! (Limbay Népdalok IV. 137.) — Egy másik hazafidal, kétségbeeséssel vádolja a haza rosz fiait (uo. 145.). Van még Horváthtól (Limbay 732. 740., 748. sz. a.) Nagyobb kedvvel, sok hévvel ír Napoleon ellen, annak visszavonuló marsot zengvén: Már siess^h hazádba vissza vert seregem. (Limbay 221. sz. elferdítve.)

A nép lelke lassan éledt és hevült fel. Hallhatta távolból a hazafias gyász hangjait: „Hunnia nyög letiporva . . .“ Eljuthatott hozzá Kisfaludy S., kivált Károly mélabús éneke és sok ilyen. Hallotta, hogy megyén és országgyűlésen beszélnek az urak^h ösökről, hőstettekről, földről, jogokról: neki nem volt semmije, sem őse, sem földje, sem joga. Tanították, de nem magyarul, a Kis Tűkörben, arra, hogy: *extra Hungariam non est vita . . .* Ő nem tehetett összehasonlítást. Conservatív, a német törekvések ellenében, hogy lehetett volna? Mit akarhatott volna megtartani? Miért kívánhatta volna, hogy legyen úgy, mint régen volt? És a haza nevéért, melynek kurucz elődei oly dicső és fényes képviselőjét ismerték, minő Rákóczy F., ő nem ismerte többé. Az a Balassa-féle dicsérése a katona-életnek, vagy az Amadé hasonló tartalmu frivolkodása, hogy tetszhetett volna a szegény és a mellett komoly természetű népnek? Mit énekelhetett? Énekelt a hadi élet ellen, a kötéssel fogdosás, a katona állító előljárók ellen, énekelt rimánkodást a megszabadulásért (Szakáll L. Czimbalmában: „Megkövetem a tens nemes vármegyét“); éneklé az édes anya siralmát elvitt gyermeke miatt, az előljárók igaztalanságát, mely szerint a gazdagot meghagyják, a szegényt elviszik — a jegyes búcsúját. Majd örömét mondja el, hogy ott hagyhatja Venéciát vagy Lengyelországot s haza jöhet. Nagy kedvvel veti le katonai ruháját; hiszen, úgyis kábaság vagy részegség mámorában vagy csalódás miatti daczból csapott fel is, mikor verbuváltak. S aztán úgy küzdött abban az életben, mint a vízben, a kit erőszakkal beledobtak. Nem fő czéljáért: a haza javáért, csak egyéni becsületérvésből vagy önfenntartás végett, mivel másnál alábbvaló Ienni nem akart. Ezért is tűrheti. Birkózik, mint itthon a csárdában, vagy a pusztán. Mikor elvégezte, jól emlékezik reá, mint elmúlt roszra; csak azért, hogy megszabadult tőle. Beszél nagy dolgokat, melyeket nem értett s nem ismer; de ritkán dicsóíti vezérét, úgy mint a kurucz harezosok valaha Ba-

logot, Bezerédit, Bercsényit stb. A mit Simonyiról énekel a huszár: „Vivat Báró Simonyi obesterünk . . .” fájdalmat idéz elő bennük. Verekedésről van benne szó, a tisztnek vérei iránt való kegyetlensége, s ez a Rákóczy hadainál nem volt nagy dívtanban, s nem maradt dal által emlékezetben.

A nép hazafiassá, őszintén vagy jókedvéből hasznossá csak akkor lesz, ha jogokat kap s azok élvezése által önérzetessé kezd lenni. Ezt a 30-as évek kezdték eszközölni, de csak a 40-esek vége vitte tökéletességre.

Az előbbi évtizedben volt miről énekelni s énekelt is a műveltebb osztály. A lengyelek dolgai szolgáltak tárgyul a daloknak. Erre vonatkozik a homályos és csekély értékű dal is, melynek véghangzása: Kis Babet szép Babet volt. Érzékenyen szól a lengyelekről egy másik dal a fecskéhez, melyből legyen elég egy pár jellemző sort idéznem:

Ne járj már a Visztulánál — Ritkát jelsz otthon házánál.

Elvesztek a hű lengyelek — Édes fecském, köszöntelek.

Egy némely valóságos lengyel nemzeti ének egész Európát feljárta és sokféle énekeltetett. Az, melynek kezdete:

Nincs még oda Lengyelország — Sorsa él bennünk.

És kedves dallamáért sokszor és szívesen énekeltek azt, mely két magyar fordításban is volt gyarlón visszaadva:

Áll ulán a tábor őre

kezdetű szép népies románczot.

Voltak saját hazafias dalaink, történeti vonatkozásúak. Az, mely Ragályira vonatkozott, kinek országgyűlésről elmaradásán búsul a Duna is, melynek vize e miatt a könnyektől zavarossá, árkai tölteké lettek. És az Attila Lehel Árpád kezdetű ének új keltű sorokkal toldatott. ilyen formán:

Nincsenek vitéz nagyok — Kapitányok, hadnagyok . . .

De van holmi Vásáros — Naményi báró már most . . .

A harminczas évtized végén a Wesselényi, Kossuth s Lovassiak elfogatása megdöbbsentette a nemzetet, szomorúan hangulatossá tette éneklését. A „rossz csillagok” járására fakadt ki a Lovassiak iránti részvetet kifejező, nehézkes menetű, de mély érzéssel telt ének:

Keleten Kínos tömlőcz alján hertemetve — Sötét bú öl engem.

Míndezekből keveset érzett át a nép, mert voltaképen még ekkor is kevesse érezhette magát szabadnak. Csak ő adózott, csak ő viselt fegyvert, köteleztetésből; még sem birt földdel, ha szabad költözéssel birni kezdett is. Mégis csak énekelhette a népdallal:

Már mi nálunk verbuválnak kötéllel

Megfoggják a szegény legényt erővel,

vagy Erdélyi szerint (ha ugyan ezt megérthette volna; de mindenestre érezte)

Egy szív minden biralmam s egy felszengő kebel

És földeden poromnak temetkezési hely.

Az 1840-ik évi törvények felszabadítják a népet, saját földet adnak neki. Ez a felszabadulás eszközi, hogy megteremjen a jó gyümölcs: a nép hazafisága. Megünnepezték ezt legjobb költőink: Vörösmarty, Erdélyi stb. az idősbek közül. De lassanként fel is zendült a nép ajakán a lelke szerént való költés: Petőfi és Arany, s mások tolmácsolása által. Sőt épen maga a nép is megszólalt, a mellett, hogy figyelni kezdett a nemzet költőire, kik a haza közügyei felől énekeltek, a haza jövője felől szóltak. Vörösmarty Szózata eddig keveseké volt, most már milliók éneklék. Kölcsey magasztos hymnusza dallamot kap és közönségessé lesz. Vörösmarty király-hymnust ír magosabb stíllel, és gúnyos dalokat a német sógorra, meg a tót deákra népiesen, nem említvén Csik Ferkét és a többit. . . . Vörösmarty a 40-es évek első felének nagy hatású énekesé. Mellette Bajza a szláv ellenség ellen ír nagy becsű és lelkes éneket, valamint Erdélyi és Garay is sokat igaz honszeretettel és melegen. A nemzetiség elleni politikai küzdés már e tized elején harszokat, kitöréseket sejtet, vagy készít elő. A szózat szomorú sejtelmeket mond ki. Kölcsey szokatlan erejű kitörése: De neked élni kell oh hon, régibb de minden lépten emlékezetben van és emlegettetik. A legyelek újabb elnyomatása s az ellenek alkalmazott gonosz úrmányok, általában izgatják a lelkeket (Vörösmarty: Szobor vagyok, Wesselényi: Szózata stb.). Önérzet terjed el az ifjúságban; a léha kisebb rész mellett nagyon komoly ifjúság tenyészik fel. Merész szavak a sajtó szabadabb mozgásának kezdete óta, az osztrák titkos tervek: adminisztratori rendszer, álla-

mi adósság elfogadtatása ellen. . . A nép elébb hallgatva, vagy kö-zönynyel, majd tetteleg vesz részt a politikai mozgalmakban. És har-czolt a maga érdekeiért és kedvéből, és énekelt a maga módja sze-riint, a maga nyelvén. Nem azt, a mit a nemesek adtak volt szájába : alkotmányért, privilegiumokért stb., hanem a szabad földért, saját birtokért, és úgy a hogy legméltóbb szülöttei és képviselői Petőfi és társai énekeltek, a természet igazi nyelvén.

Petőfit mondók és tartjuk a nép igazi és legerősebb képvi-selőjének. Ez a harc idejét nem csak előre érzi, hanem előérzéseit el is mondja :

Véres napokról álmodom. . .

Ott essem el én, a harc mezején

Ő a francia forradalom és demokratia tanítványa. Másfelől önbizo-dalmas, mintegy tehetséges és költői lelkű magyar ifjú. Élete maga egy nagyítás. Lelkét egy óriási gondolat izgatta; költői és hazafi szenvedélyét egy roppant vágyás és remény tartotta lángolásban. Ha-tártalan önbizodalma, mely eleinte oktalannak látszott, utóbb bámu-lat és vonzalom ébresztője volt; valamely rejtélyee sejtése, jóslása által mindig csodálás tárgya marad. Olyan volt, mint a huszár, ki önérzete diadalmas mámorában a fekete-sárga zászló alól a tornyot akarja kirántani, vagy felszólítja az Úristent, hogy míg ők harczol-nak, semmit se tegyen, senkit se segítsen, csak nézzen. . . E nagy vágyásokhoz, reményekhez senkinek lelke sem volt költőibb, ábrán-dosabb, talán erősebb és jogosabb sem. Csak az méltó társa — leg-alább szavakban — ki néhány ezernyi néppel az összeroskadó egeket kívánta s reménylte fentartani, ki keble istene után oly nagyokat gondolt s tervezett, ki csakugyan egész Európát fellengő szabadság-vágyába ringatta s abban tartotta fél Európa népét még bukása után is, mint amaz, ki szabadság-szikrázó költeményeinek s költésének meghódította Európa legnagyobb lelkeit, s midőn magának hódított. általa a magyar nép költői lelke hódított.

A sok közül csak egy sajátlag harezi dalt hozunk fel tőle, és ezt nem is jellemezzük, csak felmutatjuk :

Szól az ágyú, jön a halál -- Jó éjszakát ha rád talál

Százszor hal meg az, a ki fél -- Előre hát a hazáért -- Előre !

Véres a fű lábom alatt — Ellőtték a pajtásomat,

Én sem leszek rosszabb nála — Előlmegey a csatába.

A rózsámat, czimborámat, — Hejh nem hagyom a hazámat.

Mit ad Isten, azt ad Isten — Ur lesz még a magyar Pesten.

Egy ily dalban több tűz van, mint a nemes urak minden indulóiban. Ez nem a sorok mértékeinek csattogásával, nem az iskolás emberekre hatni tudó figurákkal, hanem az egyszerűséggel párosodó természetes felfogással, érzés-nyilatkozással, egyszerűen kimondott nagy gondolatokkal győz. Ez által lelkesít. Ilyen nem sok van, de mégis van. Ilyennek mondhatjuk Czuczor heves Riadó-ját, mely azonban nem a hadi nép szájába van adva. Ide számíthatjuk Petőfi több dalát, az események változásaihoz képest, a harczos indulatai különböző fokának megfelelőket, mindig hatalmas és természetes nyelvel, a kétségbeesni nem akaró makacsság, reménykedés, lelkesedés elszántság hangjait hallatva, majd végre a reménytelenség vad haragját, mérhetetlen fájalmának kinjait és átkait nyilatkoztatva. Nem mind énekelhetők, de mind egy-egy örök emléke amaz élethalál küzdelem mozzanatainak, a magyar népre nézve örökre nevezetes „jaj“-ok!

Ily körülmények közt tette le a magyar nép a hazafiság első próbatételét, ilyek közt tanulta azt meg, dalból és tettel. Mily fontos korszak ez! Mily fontos dolog a népdal! Mit érdemel az a költő, ki a haza nevére s szerelmére, énekben és tettben így tanítja meg a népet!

De a forradalmi háború egyes férfait és mozzanatait, mint említők kevéssé énekelték meg. A szolnoki vagy isaszegi csatának, a szabadságharczosok vezéreinek, alig némelyek kivételével, nem igen akadt megéneklőjük; Petőfin kívül alig valaki. E tekintetben szege nyebbek vagyunk, mint a kuruczok korában atyáink. Ott legalább Esztergom bevétele, a koronczói és más csaták, meg Szeben ostroma stb., a hősök közül a fejedelem és Bercsényi (kik magok is énekeltek), Bezerédi, Balogh, Bottyán stb., de még Kerekes Izsák, Tyukodi és Kuczuk Balás is megénekeltek vagy előfordultak az énekekben. Volt pedig köztök méltatlan és áruló is nem egy. Itt a mellett, hogy a hősök közül énekes nem vált, alig van valakiről énekben méltó megemlékezés, ha Bemet Petőfinél nem említjük. Figyelemre méltó jelenség az utóbb elmondandókhöz képest. Nem érkeztek volna táborban és másutt a dalköltésre, vagy nincsenek feljegyezve némelyek?

Avval legalább dicsekedhetünk, hogy nem voltak dalaink oly vérengzők és csúfosak, mint a francziákéi a forradalom idején. Petőfinek az előkelők és királyok ellen tett vad és véres szájú kitörésén kívül, nincsenek olyan dalaink, mint a francia marseillei vagy a Ça ira stb. Sem gúnyos, sem vérengző dalokkal nem harczoltunk. Harczunk nem bacchansok dúlakodása, hanem jogokért jogosan küzdő becsületes nép küzdése volt. Csak egy kevésbé divatozhatott, csekély értékű indulóra emlékezünk, melybe a reactio eszközei, az idegen harczosok voltak gúnyosan befoglalva Jellaesciéstől végig: ily refrainnel: Vesszetek el!

A bukás fájdalma s az elnyomott állapot sohajtásán még többet facsartak ki, s talán még hathatósabbakat. A bánat húzamos nyomása, tartósabb emelkedésre gerjeszt s méltóbb énekeket szül, mint a harci izgalom lelket elnyomó vihara és zaklatása:

A kuruczvilág újra előkerült; a bújdosók és honvesztettek feláadtak, újra szenvedtek, újra meghaltak. Régi dalok kerültek elő s most már a nép is megértette, velünk mondta: „a német gavarról“ — „a napról, mely nem úgy süt, mint régen,“ — és az újra viradásról, az a százados, de örökre szép:

Megvirad még valaha — Nem lesz mindig éjszaka . . .

Újak is támadtak. Petőfién kívül Tompa Arany Sárossy művei. Legalább a szóbeszéd ez utóbbinak is tulajdonított némelyeket. Mélán bús, fájos dalok, de nem kemények s nyers erővel teljeseek, inkább czélozgatók, bár nem homályosak, a népnek is érthetők: a felfordult világról, az árva gólyáról, a gólyáról, melynek két hazája van, a tüzér temetéséről stb. Nem ismert szerzőktől: a megfáradt vitézekről, a huszárról, a madárról, mely Kossuth (utóbb Ozmán basa) sátorára szállott, Kossuthról igen sok, Garibáldiról . . . s a száműzöttekre általában vonatkozik. Kossuthról szól, mint a kit szeretne látni (Népk. Gyűjtem. I. 288). Nincsen regementje (u. o. I. 289). K. jön mint a szél . . . de nehéz várni (u. o. 283.) K. kommandans (u. o. 292) K. apa (u. o. 296. I. 173, 174.) K. legelső (u. o. I. 290.) K. Angolországba megyen (u. o. I. 291.) K. kiűl a tengerpartjára (Limbai 130. d.) Perczelről (Népk. gyűjtem. I. 282, 296.). Garibáldiról (u. o. 297).

Egy időre a betyárság is újra kezdett éledni, amaz irtó kivég-

zések után is, melyek némely alföldi fővárosban igen könnyeden rögtönzöttek azok ellen, kiket a háború tett vétkesekké, vagy legalább kihágókká. A betyárok bizony nem a haza vesztén gyászolók boszúságára, megvittak a pusztán a zsandárokkal, kik ott hontalanok voltak, kik amazoknak, egy dal szerint „csak messziről komplementéroztak.“ A nép maga is eleget küzdött, ezeken kívül, a finánczokkal, katona sorozókkal és szabadítókkal, földkóstolókkal, idegen tisztviselőkkel stb. Ebből gúnyos dalok is fakadtak ki. Így péld. a sok bankó ellen.

Igyunk aki angyala van — A bankónak most döge van . .

A trafik dohány ellen egy újabb keletű (Li m b a i 15. d.)

Kend pipája fa pipa — A dohányja trafika

A hintója taliga — A ló benne kend maga. . .

Általában az ekkori tréfás gúnyos népverseket, dalokat, élczes ötleteket egész bőségben találjuk meg azokban az „élczlapokban,“ melyek e korban nagyon szükségesek voltak, nagy hatást tettek, ez óta valóságos értékkel birni nem tudtak.

De szorosan a nép dalait, kivált hazafi és harczi dalait tekintve, azt, a mi itt nem tűzetesen, nem teljes egészet felölelve, nem is minden kútfőt felhasználva, csak érintetett, nem kellene-e egész terjedtségben s teljes gyűjtéssel kísérve tárgyalni, míg ennek a nagy kincsnek becsesebb része el nem vész, vagy legalább dallamától megfosztódván, nagyobb részt elvesz, elveszti értékét s hatását. . . Úgy mint a kuruczvilágiak meg Tinódiéi. Nem hiszem az ilyeket haszontalan emlékezettehernek. Nem tartom hasznosnak, hogy hagyományainktól nagyon is megkönnyebbedjünk, hogy nagyon könnyen haladjunk — a semmibe.

(Befejező közlem. követ.)

Dr. Imre Sándor.